

**Світовий знавець *Cruciferae* / *Brassicaceae*
(до 80-річного ювілею Ісана Аль-Шехбаза)
The world expert in *Cruciferae* / *Brassicaceae*
(the 80th anniversary of Ihsan Al-Shehbaz)**

Ісан Аль-Шехбаз у робочому кабінеті (Міссурійський ботанічний сад, м. Сент-Луїс, США, 2012 р.)

Серед зарубіжних колег, які мають тісні творчі зв'язки з українськими ботаніками, варто згадати видатного американського систематика рослин Ісана Алі Аль-Шехбаза, який 1 липня 2019 року святкує свій 80-річний ювілей.

Ісан (Іхсан) Алі Аль-Шехбаз (Ihsan Ali Al-Shehbaz) народився у 1939 р. у м. Басра, що на півдні Іраку. Вищу освіту він здобував у Багдадському університеті, де в 1962 р. отримав диплом бакалавра-біолога (B. S. Biology) та був відзначений урядом Іраку як один з найкращих студентів. По закінченні навчання Ісан Аль-Шехбаз з 1962 по 1966 рр. працював викладачем у Багдадському університеті. Подальшу освіту він продовжив у Гарвардському університеті (м. Кембридж біля Бостона, штат Массачусетс, США), отримавши у 1968 та 1969 рр. два гранти Національного наукового фонду США (National Science Foundation, NSF) для виконання дисертаційної роботи, що приблизно відповідає статусу аспіранта у вітчизняних реаліях. Паралельно з цим у 1968–1970 рр. він брав участь

у викладанні для студентів університету (Teaching Fellow, аспірант-викладач). Вже у 1969 р. Ісан отримав наступний освітній ступінь магістра (M. S. Biology), працюючи під керівництвом визначного знавця хрестоцвітних і організатора науки, професора Ріда К. Роллінса (Reed C. Rollins), а по закінченні аспірантури у 1973 р. під керівництвом професора Керола Е. Вуда (Carroll E. Wood, Jr.) захистив дисертацію з систематики рослин на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Ph.D. Biology). Науковий здобуток молодого вченого у 1974 р. був відзначений премією імені Джесса М. Грінмена (Jesse M. Greenman Award), яка призначається Міссурійським ботанічним садом за кращу наукову публікацію у галузі систематики рослин за матеріалами захищеної дисертації. Саме ці роки, проведені у США у славетному Гарвардському університеті та його гербарії, стали першими сходінками до світового визнання вченого, саме тут він пройшов школу практичної систематики рослин і пізнав смак класичної науки. Працюючи пліч-о-пліч з визначними науковцями того часу, він отримав неоціненний досвід ведення наукового пошуку, спілкування з колегами і любові до професії, які й сформували непересічну особистість цього дослідника.

Після повернення на батьківщину Ісан Аль-Шехбаз з 1973 по 1978 рр. обіймав посади доцента (Assistant Professor) Багдадського університету та куратора Гербарію (BUH) цієї установи. Згодом вчений переїжджає до м. Сулейманія (Сулемані), що розташоване у провінції Курдистан на сході Іраку. Тут він упродовж 1978–1981 рр. обіймав посаду доцента (Associate Professor) місцевого університету (University of Sulaimani) та очолював Гербарій (SUFA) цього навчального закладу. Основну увагу в дослідженнях цього періоду вчений приділяє питанням систематики та каріології

низки родів, у тому числі, *Aegilops* L. (*Poaceae*), *Caulanthus* S. Wats., *Streptanthus* Nutt., *Thelypodium* Endl. (*Brassicaceae*) та інших представників родин *Brassicaceae*, *Fabaceae*, *Poaceae* флори Іраку та інших територій.

У цей самий час відбуваються драматичні військово-політичні зміни як в Іраку, так і в регіоні в цілому. Політичне напруження на Близькому Сході виливається в збройний конфлікт між Іраном та Іраком, який розпочався восени 1980 р. В м. Сулейманії війна відчувалася особливо гостро, оскільки воно розташовано неподалік іранського кордону і потрапило до зони північної ділянки фронту; були обмежені громадянські свободи, почалися арешти, а тому, через нестерпні умови життя і постійні загрози вже у 1981–1982 рр. багато жителів міста залишили Ірак та емігрували до інших країн Сходу, Європи та США. Серед цих вигнанців опинився і молодий професор Ісан Аль-Шехбаз. Без сумніву, на це рішення також вплинули його відданість науці, бажання продовжувати таксономічні та флористичні дослідження на світовому рівні.

Після місяців непевності у 1982 р. він отримав можливість повернутися до США, тепер вже як стажер-дослідник, "постдок" (Postdoctoral Fellow) Арнольдівського Арборетуму Гарвардського університету (The Arnold Arboretum of Harvard University). Тож наступні три роки Ісан Аль-Шехбаз під керівництвом доктора Стівена О'Кейна (Stephen O'Kane) розпочинає детальне дослідження американських представників родини *Brassicaceae*, описує новий рід *Rollinsia* Al-Shehbaz з Мексики на честь свого вчителя Ріда Роллінса та узагальнює і публікує накопичені матеріали з систематики улюбленої родини, що переважно стосувалися флори Іраку зокрема та Близького Сходу загалом. По закінченні терміну стажування у 1985 р. дослідник продовжив ще п'ять років працювати в арборетумі, але вже як його науковий співробітник, акцентуючи увагу на вивченні представників *Brassicaceae* флори США.

У 1990 році Ісан Аль-Шехбаз переїздить до м. Сент-Луїс (штат Міссурі), перейшовши до Міссурійського ботанічного саду, де дослідник працює і дотепер. За майже 30 років, відданих ним цій установі, вчений пройшов шлях до старшого куратора (Senior Curator) та керівника відділу азійської ботаніки (Department of Asian Botany).

Ісан Аль-Шехбаз біля Міссурійського ботанічного саду, м. Сент-Луїс, США, 2012 р.

У ті часи основним завданням цього відділу було створення англомовного багатотомного видання "Флора Китаю" (*Flora of China*) на основі оригінального китайського видання. Проте, більшість флористико-таксономічних обробок були докорінним чином перероблені та доповнені, тому англомовне видання є цілком самостійною серією публікацій. Головними редакторами серії стали визначні вчені та організатори науки: від США – президент Міссурійського ботанічного саду академік НАН США Пітер Г. Рейвен (Peter H. Raven) та від КНР – академік Китайської академії наук Ву (У) Жен-ї (Wu Zhengyi). До проекту були залучені численні китайські, американські, європейські та інші науковці (понад 470 осіб), загалом з понад 30 країн світу, серед яких є і Україна: С.М. Зиман є співавтором обробки роду *Anemone* L. з родини *Ranunculaceae*, а С.Л. Мосякін – співавтором опрацювань родини *Chenopodiaceae* та роду

На схилах Дніпра. Ісан Аль-Шехбаз під час візиту до Києва (лютий, 2017 р.)

Rumex L. з родини *Polygonaceae*. Зрозуміло, що роль координатора широкомасштабного міжнародного проекту, що дісталася Ісану Аль-Шехбазу, була надзвичайно важливою. Проект "Флора Китаю" розпочався у 1988 році, перший друкований том вийшов у 1994 р., а до 2013 р. вже було видано 22 томи з текстами та 22 окремі томи ілюстрацій. Електронні версії усіх текстових томів вільно доступні на сайті *eFloras.org*.

Крім величезної роботи за цим проектом, вчений не полишав ґрунтовних досліджень родини *Brassicaceae*, провів сотні днів в експедиціях та дослідив тисячі й тисячі зразків представників цієї родини по всьому світу (як у природі, так і провідних світових гербаріях), ставши беззаперечним авторитетом в систематиці, філогенії та географії цієї цікавої і важливої групи рослин.

Долучився Ісан і до підготовки обробки родини *Brassicaceae* для проекту "Флора Північної Америки" (*Flora of North America north of Mexico*,

FNA). Результатом цієї роботи стала публікація у 2010 році сьомого тому *Flora of North America*, де опрацювання родини охоплює понад 500 (з 224 по 746) сторінок великого формату. У цій публікації Аль-Шехбаз є автором як загальної обробки родини *Brassicaceae* з ключами для визначення груп і родів (причому ключі розроблені окремо для рослин у стадіях цвітіння та плодоношення!), так і більшості обробок надродових груп і родів.

Одночасно з працею в Міссурійському ботанічному саду Ісан Аль-Шехбаз не полишив педагогічної роботи в Університеті Міссурі у Сент-Луїсі (University of Missouri – St. Louis – UMSL), де, починаючи з 1991 р., викладає курси загальної та еволюційної біології, поглиблені курси систематики рослин, а також генетики, цитології, економічної ботаніки тощо. Дотепер він відіграє активну роль у збереженні біологічного різноманіття. Поза тим Ісан Аль-Шехбаз відомий багатьом ботанікам також як член редколегій таких

журналів, як *Plant Systematics and Evolution*, *Novon*, *Annals of the Missouri Botanical Garden*, а також як активний член Міжнародної асоціації систематиків рослин (International Association for Plant Taxonomy, IAPT) та Американського товариства систематиків рослин (American Society of Plant Taxonomists, ASPT).

Зараз науковий інтерес вченого пов'язаний з систематикою і філогенією *Brassicaceae*, з особливою увагою на представників цієї родини у флорах Гімалаїв, Азії загалом, а також Південної Америки. У майже 400 наукових працях автора запропоновано близько 1030 номенклатурних новацій, описано понад 100 нових видів. Визнаючи працю і авторитет Ісана Аль-Шехбаза, ботаніки різних країн світу вкарбували ім'я вченого у назвах таксонів рослин, як з родини *Brassicaceae* (наприклад, рід *Ihsanalshehbazia* Tahir Ali & Thines; монотипна триба *Shehbazieae* D.A. German з родом *Shehbazia* D.A. German і єдиним відомим видом *Shehbazia tibetica* (Maxim.) D.A. German), так й інших родин покритонасінних, наприклад, *Astragalus shehbazii* Zarre & Podlech (*Fabaceae*), *Bornmuellerantha alshehbaziana* Dönmez & Mutlu (*Scrophulariaceae*), *Centaurea shahbazii* Ranjbar & Negaresh (*Asteraceae*), *Silene shehbazii* S.A. Ahmad (*Caryophyllaceae*), тощо.

Залишаючись активним дослідником біорізноманіття, вчений продовжує власну "гонитву з часом, аби задокументувати сучасне розмаїття життя до того, як воно може бути

втрачене" ("a race with time to document what's there before it's gone"). Це показав і його візит до Києва у лютому 2017 р., коли менш ніж за два тижні роботи у Національному гербарії України (KW) ним були опрацьовані численні матеріали *Brassicaceae*, виділено близько 100 типових зразків представників родини в колекції М.С. Турчанінова, власноручно виконано низку наукових ілюстрацій видів до майбутніх статей.

Один з авторів цієї статті (Сергій Мосякін) має честь знати Ісана ще з 1990-х років, коли відбувалася активна співпраця за проектами "Флора Північної Америки" та "Флора Китаю". Як і багато відвідувачів Міссурійського ботанічного саду, він з вдячністю згадує зустрічі з Ісаном у затишному кабінеті на першому ярусі Леманівського корпусу, де гостинний господар в оточенні книг, гербарних зразків та портретів визначних ботаніків натхненно працює над новими публікаціями, пізнаючи світове різноманіття родини хрестоцвітних, яка містить багато важливих для людини видів.

Тож з нагоди ювілею українські ботаніки вітають поважного колегу і зичать йому міцного здоров'я, плідних, довгих і щасливих років, які б послужили для розвитку і процвітання ботанічної науки та збереження довкілля. І ми сподіваємося, що справдяться слова ювіляра про надії на мирний світ та життя у гармонії ("a peaceful world, to live in harmony").

Наталія М. ШИЯН, Сергій Л. МОСЯКІН